

Анотація

Серебро М. В. Цінності в юридичній аксіології. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду проблеми визначення категорії «цінність» в загальнофілософському дискурсі та виділення сутності саме юридичних цінностей як складової юридичної аксіології. Право та держава представлені саме як базові юридичні цінності.

Ключові слова: цінність, юридичні цінності, право як цінність, держава як цінність.

Аннотация

Серебро М. В. Ценности в юридической аксиологии. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению проблемы определения категории «ценность» в общеправовом дискурсе и выделению сущности именно юридических ценностей как составляющих юридической аксиологии. Право и государство представлены как базовые юридические ценности.

Ключевые слова: ценность, юридические ценности, право как ценность, государство как ценность.

Summary

Serebro M. V. The values in juridical axiology. – Article.

The problem of determining the category of “value” in the philosophical discourse was analyzed. The essence of juridical values was investigated. The law and the state were recognized as basic values of jurisprudence.

Key words: value, juridical values, law as a value, state as a value.

УДК 340.12

С. О. Моїсеєнкова

ГЕНЕЗА ПРАВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Соціальна природа права пов'язана з історичними процесами його виникнення та соціальними чинниками окремих епох, тобто визначається умовами економічного, політичного, соціального, культурного розвитку в конкретний історичний період.

Пізнання соціальних аспектів походження (генези) права має значення для виявлення позитивних чи негативних наслідків їх впливу на функціонування й ефективність правових інститутів та системи права в цілому. Так, з одного боку, соціум є середовищем виникнення й буття права, а з іншого – існує потреба в правовому коригуванні змісту окремих складових суспільства (економіки, політики, культури тощо) в індивідуальних, громадських і публічних інтересах.

Стан дослідження. Окремими питаннями походження права займалися С. Алексєєв, Ю. Бошицький, С. Дроб'язко, В. Дудченко, С. Кравченко, М. Лубська, А. Мусатян, О. Осауленко, А. Поляков, О. Скакун, А. Соколова, Ю. Шемчушенко та інші вчені.

Мета статті полягає в дослідженні генези права як соціального явища.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження правогенезу акцентується увага на співвідношенні та взаємозв'язку суспільства й права, права та культури, антропогенезу й соціогенезу. Етимологічне значення слова генеза (як і генезис) походить із грецького *γέννω* (породжую, створюю), а також від латинського *genesis*, що означає процес походження, утворення, виникнення [12, с. 150].

Стисле визначення правогенезу дає російський дослідник А. Мусатян, який зазначає, що під правогенезом слід розуміти соціально-історичний процес формування норм права. Так, А. Мусатян виділяє суб'єктивний та об'єктивний елементи формування права. Під останнім розуміється історичний процес виникнення права як складного соціального феномена. Цей процес не залежить від суб'єктивного волевиявлення та позначається терміном «правогенез» [8, с. 9–10].

Дослідження питання виникнення права потребує неабиякого історичного аналізу. Уже в час існування первісного суспільства діяли соціальні регулятори, їх виконання забезпечувалося силою суспільного впливу. Виконання соціальних норм було зазвичай добровільним, оскільки відображало загальні для всіх членів суспільства інтереси.

В основі більшості концепцій лежить уявлення про виокремлення соціальних законів від законів природи, що можливе лише в людському середовищі. Правогенез як соціальне явище слід розглядати в контексті антропосоціогенезу, у тому числі в контексті культурологічних концепцій, адже право, особливо архаїчне, часто відносять до елементів культури.

Питання правогенезу ставили перед собою представники історичної школи права, яка виникла в Німеччині наприкінці XVIII ст. У межах цієї наукової школи досліджувалися питання виникнення й історичного розвитку права. Так, Ф. Савіньї обґрунтовував органічну теорію виникнення та розвитку права, згідно з якою право не створюється свідомою творчістю людини, а виникає завдяки «безособовому народному духу». Ф. Савіньї стверджував, що право є невіддільним від свідомості самого народу, а в процесі розвитку культури юристи сприяють розвитку права. Однак і в цьому випадку право не перестає бути частиною народного життя. Для права, згідно з Ф. Савіньї, характерним є органічний шлях розвитку. Тобто право не створюється лише волею законодавця, цьому сприяють внутрішні чинники буття народу. Яскравим зразком є поява звичаєвого права. Як приклад Ф. Савіньї наводить давньоримське право, яке розвивалось як право звичаєве. У Німеччині та на інших територіях, які підпали під вплив римського права, внутрішні чинники позначилися на змісті правових норм, суттєво їх змінивши відповідно до існуючих реалій [18, с. 86–128]. Однак згодом Ф. Савіньї змушений був відступити від положень органічної теорії, адже така самотність правогенезу підходить під час пояснення походження норм звичаєвого права, проте не узгоджується з правотворчістю як свідомою діяльністю законодавця.

Г. Гуго як засновник історичної школи права відкидає концепцію суспільного договору та заперечує основні положення позитивного права. Г. Гуго також відстоює позицію «стихийного» походження права в людському співтоваристві подібно до того, як виникла мова того чи іншого народу. Натомість закон як воля влади не є істинним джерелом права, на відміну від усталеного звичаю. Із цього приводу В. Дудченко зазначає, що характерними рисами вчення Г. Гуго є зіставлення правоутворення з розвитком мови та перевага звичаєвого права над законодавством. Розвиток права, на думку Г. Гуго, повністю зумовлюється зовнішніми обставинами та здійснюється без участі людської волі, а людині краще залишатися вірною тому, що існує споконвіку [5, с. 8]. Необхідно розуміти, що на той час така позиція

фактично обґрунтовувала консервацію феодального ладу в Німеччині, ставлячи існуючий правопорядок над назрілими потребами в суспільних перетвореннях. Очевидно, така концепція правоґенезу не відповідала самому історичному розвитку права, адже можна навести безліч прикладів зміни усталених правових систем під впливом певного переломного моменту в історії народу чи поступової їх зміни шляхом нормотворчої діяльності державних інститутів. У багатьох випадках такі зміни були відповіддю на суспільний запит, сприяли позитивним трансформаціям правових систем.

Розвивав ідеї Г. Гуго та Ф. Савіньї Г. Пухта. У його концепції правоґенезу ключовим є народний дух («*volksgeist*»). Останній є самотутньою й безособовою свідомістю народу. У законотворчій діяльності законодавець «розкриває» народний дух. А саморозвиток права з народного духу Г. Пухта порівнював із рослиною, яка росте із зерна [4, с. 217].

Варто зазначити, що правовий звичай у деяких правових системах справді відносять до джерел права (зокрема, у Німеччині), не в останню чергу завдяки концепції історичної школи права.

Питання правоґенезу також були в центрі уваги теорії еволюціонізму (XIX ст.). Відповідно до неї процес розвитку є прямолінійним та слідує від простого до більш складного. Представниками цієї теорії є А. Бастіан, Г. Морган, Г. Спенсер, Е. Тейлор, Дж. Фрейзер та інші вчені. Юридичний еволюціонізм виділяє появу правових норм на особливому етапі розвитку суспільства, який характеризується виникненням інституціоналізованих форм спонукання до виконання права й вирішення конфліктів у судовому порядку. Інакше кажучи, відбувається перехід від помсти до правосуддя [1, с. 35].

Матеріалістичне обґрунтування історичного поступу згодом стало однією з основ марксизму. Учення Ф. Енгельса та К. Маркса ґрунтувалося на тому, що свідомість окремих людей не визначає буття суспільства, а є похідною від суспільних (особливо економічних) умов. Марксизм трактував зародження правових відносин через перехід від економіки привласнюючого типу до розподілу праці та виникнення соціальної й класової нерівності, у результаті чого з'являється державно-організоване суспільство. Таким чином, марксистська концепція правоґенезу є послідовно матеріалістичною, зв'язує генезис права з економікою та класовими відносинами, а саме право трактується як узаконена воля пануючого класу [2, с. 48]. Варто зазначити, що ця концепція не дає відповіді на глибинне питання виникнення права, адже право зумовлюється також іншими загальносоціальними причинами.

У визначенні співвідношення права й суспільства, їх взаємодії право розглядають як засіб комунікації. Автором комунікативної концепції права вважають російського правознавця А. Полякова. Учений стверджував, що воля законодавця не може «породити» право, якщо вона не вписується в наявну в суспільстві систему цінностей [10, с. 192]. А. Поляков також звертає увагу на зв'язок проблеми правоґенезу з проблемою етноґенезу. Так, використовуючи у своїх висновках напрацювання теорії етноґенезу Л. Гумільова, автор зазначає, що однієї появи певного колективу недостатньо, він має скластись у певну систему з розподілом функцій

між його учасниками. Утворення інститутів забезпечує самозбереження спільноти людей як суспільної одиниці. Характер таких інститутів визначається обставинами місця (географічне й етнографічне середовище), а також часом (на якій стадії розвитку знаходиться людство) [11, с. 218–220].

А. Поляков трактував право як специфічний порядок суспільних відносин, що проявляється лише в суспільстві, учасники якого мають відповідну соціальну свободу діяти так чи інакше, і ця свобода закріплюється в обов'язках інших людей. А сама міра такої свободи як суб'єктивне право визначається соціально визнаними всіма членами суспільства правилами [11, с. 222].

На переконання А. Полякова, право з'являється в ході соціальної діяльності – екстерналізації, коли типізовані зразки поведінки закріплюються інституційно (об'єктивуються) та, набувши соціальної легітимності, стають інтернаціоналізованими (усвідомлено прийнятими індивідами) правилами поведінки, яким підпорядковуються всі члени суспільства. Утворене таким чином право має авторитет серед членів суспільства й підлягає обов'язковому дотримуванню. Тобто правогенез, згідно із цією концепцією, є результатом соціальної взаємодії (комунікації).

Цікаву теорію походження культури, у якій також досліджується процес виникнення права, запропонував голландський філософ Й. Хейзенга, який надає особливе значення в розвитку культури грі як основі людського співжиття в будь-який час. Й. Хейзенга визначає гру як дію, що протікає в межах місця, часу та змісту, у визначеному порядку за добровільно прийнятими правилами, поза сферою матеріальної вигоди й необхідності [14, с. 152].

Й. Хейзенга вважає, що право виділяється зі звичаїв соціальної гри. Ігрова альтернатива визначає, зокрема, закон, правопорядок, свободу тощо. Елемент гри в праві Й. Хейзенга вбачає в правовій практиці, а саме в здійсненні правосуддя, адже це є прямим прикладом змагальності. Також Й. Хейзенга наводить приклади, коли в архаїчних суспільствах право визначалося за допомогою жеребу, оракула або випробування сили, які слід розуміти як ігрову модель [14, с. 86–88].

Особливо цікавим щодо правогенезу є описання Й. Хейзенгою потлатчу як примітивної системи юридичних відносин [14, с. 90]. Потлатч – це звичай індійських племен Британської Колумбії, який фактично є великим та урочистим святкуванням, основною метою якого є утвердження власної переваги однієї групи над іншою. Потлатч мав місце майже з будь-якого приводу як частина всіх звичаїв, церемоній і ритуалів деяких племен. Первинним у всьому комплексі потлатчу автор визначає агональний інстинкт, або ж гру всього суспільства для підвищення індивідуального чи групового авторитету. Саме гра заради слави й честі, згідно з концепцією Й. Хейзенги, є фундаментальною рисою, притаманною людському роду, яка й визначає основи соціальних відносин [14, с. 70–73].

Представники функціоналізму, на відміну від еволюціоністів, яких більше цікавило історичне походження правових явищ, приділяли увагу саме функціональному аспекту, точніше, місцю права в культурі. Функціоналісти стояли на позиції того, що в культурі існує певний набір соціальних інститутів, кожен із яких виконує певну функцію, що змінюються в процесі історичної динаміки. У межах культурно-антропологічної концепції одного із засновників функціона-

лізму, англійського антрополога Б. Маліновського, обґрунтовується, що право є невід'ємною частиною культури будь-якого суспільства, право – це форма пристосування суспільства до навколишнього світу; тому штучне видалення з правової системи певних норм призведе до занепаду суспільного порядку окремо взятого народу. Б. Маліновський стверджував, що соціальні явища пояснюються їх функціями, тією роллю, яку вони відіграють у системі культури [17, с. 116–117].

Американський соціолог Т. Парсонс, відомий як автор культурно-нормативної концепції права, виділяв три історико-логічні підстави права (формальну, реальну та повну), а також увів поняття ідентифікації цінностей як результату об'єктивного процесу адаптації до умов суспільства. Остання, «повна» підстава права визначається у зв'язку з осмисленням цінності (реальної підстави) та норми (фактичної підстави). Така триструктурна підстава права багато в чому співпадає з нашим розумінням моралі. Т. Парсонс визначає як елемент культурно-нормативної системи право як засіб для пом'якшення потенційних конфліктів між індивідом і соціальною системою. Під час аналізу взаємодії права й суспільства часто використовується явище взаємопроникнення, описане Т. Парсонсом. Воно полягає в тому, що реально здійснювані відносини між індивідами в економічній, політичній, соціальній та інших сферах набувають ідеологічного, психологічного, морального й релігійного забарвлення під дією різних соціальних факторів. На думку вченого, право впорядковує процес соціальних змін та забезпечує соціальну єдність шляхом урівноваження конфліктуючих інтересів (індивідуальних, громадських і публічних), виконує функцію соціального контролю. Основною функціональною проблемою права, як вважає Т. Парсонс, є проблема соціальної інтеграції, головна умова якої полягає в інтерналізації індивідами єдиних для суспільства цінностей і норм [9, с. 17].

З останніх досліджень правогенезу варто відзначити роботу А. Шатіної, яка інтерпретує етноантропологічний аспект існування права, розділяючи його на західний («правопороджуючий») і незахідний («індиферентний» до права) типи не стільки за географічним принципом, скільки відповідно до їх цивілізаційної приналежності. А. Шатіна розкриває онтологічні основи генезису права, які представляє в триєдиному вигляді: об'єктивні (природні), об'єктивно-соціальні та суб'єктивні (антропологічні). Об'єктивні основи закладені в сутності буття людини як онтологічного феномена, кореняться в розумі людини. Однак лише об'єктивних основ недостатньо для розвитку права, потрібні також суб'єктивні основи – здатність індивідів (відповідно, і їх спільнот) до актуалізації своєї потенційної правової сутності, переведення права з можливості в дійсність, його реалізації. У єдності цих трьох основ правогенезу є тенденція до розвитку в глобальне й транснаціональне. А. Шатіна зазначає, що право виникає не «повсюдно», а як локальний «ексклюзивний» продукт [15, с. 20–21]. Автор робить висновок, що право не виникає як емпіричне (соціальне) явище, воно існує лише як можливість та може перетворюватись або не перетворюватись на дійсність. Право існує лише у сфері потенційного буття, за певних умов стає актуальним (залежно від обраного народом шляху розвитку) [15, с. 134].

В Україні останнім часом з'явилися окремі позиції щодо цієї проблеми. Л. Шеремет розглядає основні напрями рефлексії щодо динаміки процесу утворен-

ня права. Учений доводить, що розвиток людської цивілізації є рухом від локально-національних концепцій права до загальнолюдських, тобто розвиток права в соціально-історичному аспекті пов'язаний з універсальністю та транснаціональністю права [16, с. 222–229].

М. Лубська визначає право як невід'ємний елемент культури та вказує на органічний взаємозв'язок різних елементів культури. Науковець пов'язує процес правогенезу з культурно-духовними факторами суспільства, такими як правовий менталітет і правова свідомість. Так, М. Лубська розглядає норми права як один із видів культурних норм, а правовідносини – як частину соціокультурних відносин. Право, на її думку, засвоюється індивідом під час включення його в загальну систему суспільних відносин, що супроводжується також опануванням індивідом наявних у ній культурних цінностей і правових ідей [6, с. 11].

Досліджуючи культурно-антропологічне обґрунтування природи права, М. Лубська зазначає, що право на ранніх ступенях свого розвитку було не способом створення й застосування законів і встановлення покарань, а міфом, релігією чи мистецтвом, інструментом для з'єднання, посередництва для примирення людей. Автор також зазначає, що в основі становлення й розвитку права лежать антропологічні та соціокультурні чинники, які не пов'язані з державним примусом, а є наслідком трансгресивної сутності людини [5, с. 14–15].

Описуючи право як систему сигналів, О. Балинська розвиває комунікативну концепцію правогенезу. На її переконання, суспільство є джерелом виникнення сигналів у праві, а система сигналів соціальної дійсності є формою буття права. При цьому формування права як системи сигналів здійснюється в межах певного етнокультурного середовища, тому сигнали права певної правової системи можуть бути не зовсім зрозумілими для суб'єктів іншої системи. Автор вважає, що саме право є сигналом і сприймається завдяки сигнальним системам людини, які є соціально зумовленими та функціонують у середовищі міжсуб'єктної соціальної комунікації [3, с. 27–28].

Підтвердження соціального характеру правогенезу можна зустріти також у висновках А. Токарської, яка характеризує право як комунікативний, «самостворювальний» («аутопоетичний») феномен, що формується в надрах інтерактивного середовища суспільних відносин і підноситься до рівня закону через комунікативні механізми, які діють у соціально-політичному бутті. Власне комунікація, на думку науковця, виконує щодо права «біполярну» функцію: з одного боку, вона є тим онтологічним підґрунтям, що зумовлює суспільно-буттєві орієнтири правотворчої діяльності, а з іншого – вона сама є об'єктом правової регуляції [13, с. 12–13].

Висновки. Під правогенезом розуміють як суто об'єктивний історичний процес, що не залежить від суб'єктивного волевиявлення, який можна охарактеризувати як соціально-позитивістське розуміння правогенезу, так і більш широке поняття, що включає об'єктивні, об'єктивно-соціальні й суб'єктивні основи правогенезу. З огляду на це теорії правогенезу по-різному тлумачать походження права як соціального феномена: право виникає в процесі комунікації як засіб соціальної взаємодії (комунікативна теорія); право виникає на певному етапі існування суспільства у вигляді інституціоналізованих форм спонукання до права (еволюціонізм); право зароджу-

ється з виникненням економічних відносин (марксизм); право виникає із соціальної гри (концепція Й. Хейзенга); право утворюється як форма пристосування до навколишнього світу й соціальна функція (функціоналізм); право виникає стихійно та розвивається органічно завдяки безособовому народному духу (історична школа).

Незважаючи на відмінність поглядів науковців щодо питання правогенезу, варто зазначити, що більшість із них схильні виділяти як об'єктивні (історичні, етнографічні, соціальні, економічні, природні), так і суб'єктивні (колективна й індивідуальна свідомість) фактори виникнення та розвитку права. Право є продуктом соціокультурних закономірностей, воно є невіддільним від природи людини як соціальної істоти.

Література

1. Агафонова Е. Юридическая антропология: концептуальные идеи и принципы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Е. Агафонова; Ростовский юрид. ин-т МВД РФ. – Ростов-на-Дону, 2009. – 145 с.
2. Алексеев С. Теория государства и права / С. Алексеев, С. Архипов и др. – М. : Норма, 1998. – 456 с.
3. Балинська О. Семіотика права : [монографія] / О. Балинська. – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 415 с.
4. Демиденко Г. Історія вчень про право і державу : [навч. посібник] / Г. Демиденко. – Х. : Консум, 2004. – 432 с.
5. Дудченко В. Правогенеза в історичній школі права / В. Дудченко // Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права. – Хмельницький : Хмельницький ун-т упр. та права, 2006. – Вип. 2(18). – С. 6–12.
6. Лубська М. Культурно-антропологічне обґрунтування природи права / М. Лубська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – 2010. – Вип. 100. – С. 23–26.
7. Лубська М. Право в системі культури / М. Лубська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – 2010. – Вип. 98. – С. 8–11.
8. Мусатян А. Механизм правообразования: идейно-теоретический и технико-юридический аспекты : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / А. Мусатян; Санкт-Петербургский ун-т. – СПб., 2006. – 23 с.
9. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М. : Аспект-Пресс, 1997. – 345 с.
10. Поляков А. Общая теория права : [курс лекций] / А. Поляков. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 642 с.
11. Поляков А. Правогенез / А. Поляков // Правоведение. – 2001. – № 5. – С. 216–234.
12. Словник іншомовних слів / за ред. О. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. – 776 с.
13. Токарська А. Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / А. Токарська; Київський нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 35 с.
14. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнього дня / Й. Хейзинга; пер. с нидерл. и примеч. В. Ошиса. – М. : Прогресс-Академия, 1992. – 458 с.
15. Шатина А. Историко-философские основы возникновения права : дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.03 «История философии» / А. Шатина; Мурманский гос. техн. ун-т. – Мурманск, 2009. – 157 с.
16. Шеремет Л. Основні напрями дослідження правогенезу: тенденції та суперечності / Л. Шеремет // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія «Філософські науки» : зб. наук. праць / гол. ред. В. Пазенок. – К., 2012. – Вип. 14. – С. 217–230.
17. Malinowski B. Scientific theory of culture / B. Malinowski. – New York : Oxford University Press, 1960. – 150 p.
18. Savigny F. Vom Beruf unserer Zeit fue Gesetzgebung und Rechtswissenschaft / F. von Savigny. – Heidelberg, 1840. – 150 s.

Анотація

Моисеевкова С. О. Генеза права як соціального явища: до постановки проблеми. – Стаття.

У статті розглядається правогенез як соціально-обумовлений правовий феномен у його взаємозв'язку з явищами об'єктивної реальності. Аналізуються наявні погляди щодо виникнення та становлення права як одного з видів соціальних норм.

Ключові слова: право, генеза, правогенез, соціум, суспільство.

Аннотация

Моисеевкова С. О. Генезис права как социального явления: к постановке проблемы. – Статья.

В статье рассматривается правогенез как социально обусловленный правовой феномен в его взаимосвязи с явлениями объективной реальности. Анализируются существующие взгляды относительно возникновения и становления права как одного из видов социальных норм.

Ключевые слова: право, генезис, правогенез, социум, общество.

Summary

Moiseienkova S. O. Genesis of law as a social phenomenon: the formulation of the problem. – Article.

The purpose of the article is to study the genesis of law as a social and legal phenomena in its connection to the phenomena of objective reality. The existing views on the emergence and development of law as one of the types of social norms were herein analyzed.

Key words: law, genesis, legal genesis, socium, society.

УДК 340.12(342.228:342.36)

В. Н. Мишеглина, М. Ю. Рязанов

**СЛАВЯНСКИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ СИМВОЛЫ
В ЛЕГИТИМАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ**

Модернизация государства – одно из уникальных явлений современности, в результате которого происходит смена не только политического курса или методов управления обществом, но и практически всех элементов и структур государственности. Наравне с трансформацией общества значительный интерес вызывает изменение приемов легитимации государственной власти, во все времена осуществляемых с помощью системы государственно-правовых символов. Однако сами символы в современных условиях также претерпели значительную эволюцию. Поэтому исследование категории «легитимация власти» с позиций изучения эволюции государственно-правовых символов в исторической перспективе с помощью современной методологии является одной из актуальных задач, стоящих перед общетеоретической юриспруденцией.

Весомый вклад в исследование места и роли «символа» в сфере теории и истории права внесли своими трудами современные юристы и историки права В.И. Авдийский, С.С. Алексеев, В.К. Бабаев, В.М. Баранов, Н.А. Власенко, Н.Н. Вопленко, И.Ф. Казьмин, В.П. Карташов, И.П. Малинова, А.В. Никитин, А.С. Пиголкин, В.А. Толстик, А.Ф. Черданцев, В.Е. Чиркин, И.Д. Шутак, Я.Н. Щапов, С.В. Юшков и другие. С позиций методологии исторической науки вопросами изучения символов и категорий «легитимность» и «легитимация» на различных исто-